

GO‘ZALLIK TUSHUNCHASINING ESTETIK VA BADIY-FALSAFIY TALQINI

Kayumov Erkin Kazakbayevich

Guliston davlat universiteti

“Amaliy san’at va dizayn” kafedrası o‘qituvchisi

e-mail: kayumoverkin@gmail.com,

Abdusattorova Diyora Sanjar qizi

Guliston davlat universiteti

Amaliy san’at yo‘nalishi 3-kurs talabasi

Annotatsiya: ushbu maqolada go‘zallik tushunchasining estetik mohiyati va uning tarixiy-falsafiy talqinlari yoritiladi. Antik davr, o‘rta asrlar, Uyg‘onish davri hamda zamonaviy san’at tafakkurida go‘zallikka berilgan qarashlar qiyosiy tahlil qilinadi. Shuningdek, go‘zallikning uyg‘unlik, mutanosiblik, ma’naviylik va badiiy idrok bilan bog‘liqligi ochib beriladi. Maqolada estetik tarbiya jarayonida go‘zallik tushunchasining ahamiyati ham asoslab beriladi.

Kalit so‘zlar: go‘zallik, estetika, estetik tafakkur, uyg‘unlik, mutanosiblik, badiiy idrok, ma’naviylik.

Abstract: this article examines the aesthetic essence of the concept of beauty and its historical and philosophical interpretations. Views on beauty in Antiquity, the Middle Ages, the Renaissance, and modern artistic thought are comparatively analyzed. The study also reveals the relationship of beauty with harmony, proportion, spirituality, and artistic perception. In addition, the article substantiates the significance of the concept of beauty in the process of aesthetic education.

Keywords: beauty, aesthetics, aesthetic thinking, harmony, proportion, artistic perception, spirituality.

Xalqimiz orasida “Go‘zallik dunyoni qutqaradi” degan hikmatli ibora bejiz yashab kelmaydi. Bu fikrda go‘zallik faqat tashqi ko‘rinish yoki bezak emas, balki inson hayoti,

munosabatlari va ma'naviy olamiga ta'sir qiladigan muhim qadriyat sifatida talqin qilinadi [1]. Go'zal tabiat, chiroyli muomala, nafis did, orasta muhit va yuksak xulq insonning ruhiy dunyosini boyitadi, uni qo'pollik va jaholatdan uzoqlashtiradi [10]. Shu ma'noda go'zallik tushunchasi estetik zavq uyg'otuvchi hodisa bo'lish bilan birga, tarbiyaviy va ma'naviy ahamiyatga ham ega [13]. Tarixga murojaat qilinganda, go'zallik tushunchasi turli davrlarda turlicha talqin qilinganini ko'rish mumkin. Antik davr mutafakkirlari bu masalaga alohida e'tibor qaratganlar. Platon go'zallikni ideal mohiyat, ya'ni g'oya bilan bog'lab tushuntirgan bo'lsa, Aristotel uni borliqdagi tartib, mutanosiblik va aniqlik bilan izohlagan [1]. Bu ikki yondashuv keyingi estetik tafakkur rivojiga kuchli ta'sir ko'rsatgan. Sharq mutafakkirlari, jumladan Forobiy va Ibn Sino ham go'zallikni insonning ruhiy kamoloti, aqliy yetukligi va nafis didi bilan aloqador holda sharhlaganlar [9]. Shu bois go'zallik masalasi faqat san'atga oid tushuncha emas, balki falsafiy va tarbiyaviy mazmunga ega kategoriya sifatida shakllangan.

O'rta asr estetik tafakkurida go'zallik yanada aniqroq belgilana boshladi. Xususan, Foma Akvinskiy go'zallikni yaxlitlik, mukammallik, mutanosiblik va aniqlik bilan bog'lagan [1]. Uning qarashlarida go'zal narsa ichki va tashqi uyg'unlikka ega bo'lishi kerak. Bu talqin go'zallikni tasodifiy yoqimlilik emas, balki qismlar va butun o'rtasidagi moslik sifatida tushunishga yordam berdi [4]. O'rta asr tafakkurida shakl va mazmunning o'zaro bog'liqligi aynan shu asosda izohlangan.

Uyg'onish davriga kelib go'zallik masalasi badiiy amaliyotda yanada faolroq namoyon bo'ldi. Leonardo da Vinchi, Rafael, Mikelanjelo kabi san'atkorlar inson tanasi, tabiat va kompozitsiyadagi uyg'unlikni san'atning markaziy mezonlaridan biri sifatida ko'rdilar [4]. Ularning qarashlarida go'zallik tabiatda mavjud bo'lgan tartib va mutanosiblikni anglash orqali namoyon bo'ladi. Uyg'onish davri nazariyotchilari, jumladan Leon Battista Alberti va Luka Pachioli, "ilohiy nisbat" tushunchasi orqali badiiy uyg'unlikning qonuniyatlarini tushuntirishga uringanlar. Bu davr san'atida go'zallik tashqi bezakdan ko'ra chuqurroq, ya'ni tabiat va insondagi mukammallikni ko'ra olish bilan bog'liq hodisa sifatida qaralgan.

Sharq va G'arb san'ati tarixida go'zallikni ifodalash masalasi har doim markaziy o'rin tutgan. Markaziy Osiyoda Kamoliddin Behzod miniatyura san'atida nozik did, kompozitsion uyg'unlik va ruhiy ifodaning yorqin namunalarini yaratgan bo'lsa, Yevropa san'atida Leonardo da Vinchi va Rafael kabi rassomlar inson va tabiat go'zalligini yangi darajada ko'rsatib berdilar [4]. Keyingi davrlarda o'zbek tasviriy san'atida ham go'zallikni turli qiyofalarda ifodalash davom etdi [7]. Chingiz Ahmarov, O'rol Tansiqboyev va boshqa san'atkorlar o'z asarlarida milliy ruh, tabiat va inson ichki olamini badiiy obrazga aylantirishga intildilar [8]. Bu holat go'zallik tushunchasining tarixiy jihatdan uzluksiz ravishda boyib borganini ko'rsatadi.

Zamonaviy davrga kelib go'zallikni anglashda obyektiv va subyektiv qarashlar o'rtasidagi munozara kuchaydi [1]. Bir tomondan, go'zallik borliqdagi uyg'unlik va mutanosiblik bilan bog'liq deb qaralsa, ikkinchi tomondan, u idrok qiluvchi shaxsning ichki dunyosi, didi va ruhiy holatiga bog'liq deb tushuntirildi [2]. Modernizm va avangard oqimlari aynan shu ikkinchi yo'nalishni kuchaytirdi. Masalan, Kandinskiy go'zallikni tashqi predmetlarda emas, balki insonning ichki-ma'naviy dunyosida izlagan. Uning fikricha, san'atdagi haqiqiy qiymat tashqi o'xshashlikda emas, balki ichki zarurat asosida yuzaga keladigan ifodadadir [3]. Bu qarash klassik estetik mezonlardan chekinish bo'lsa-da, san'atdagi yangi yo'nalishlarning nazariy asosini yaratdi.

Gegel go'zallikni g'oyaning hissiy shakldagi namoyoni sifatida talqin etgan. Shelling esa uni cheklangan shakldagi ilohiylik ifodasi deb ko'rgan [1]. Bu qarashlar go'zallikni oddiy ko'rinish emas, balki ma'naviy mohiyatning badiiy shaklda namoyon bo'lishi sifatida tushunishga xizmat qiladi. Shu sababli klassik estetika doirasida go'zallik ko'proq haqiqat va yaxshilik bilan bog'liq holda sharhlanadi [13]. Agar go'zallik bu umuminsoniy qadriyatlardan ajralib qolsa, uning mohiyati zaiflashadi va u faqat tashqi taassurot darajasida qolib ketishi mumkin [10]. Modernizm vakillari esa go'zallikni ko'proq rassomning ichki olamiga bog'ladilar [3]. Ular nazariy jihatdan ham, amaliy ijodda ham go'zallikning manbai tashqi borliq emas, balki subyektning hissiy va intuitiv tajribasi ekanini ko'rsatishga urindilar [2]. Shu sababli modernist san'atda go'zallik ko'pincha nisbiy, o'zgaruvchan va individual tarzda talqin qilinadi [3]. Rassom tashqi haqiqatni o'z

holicha emas, balki o‘z ichki dunyosi prizmasi orqali qabul qiladi. Natijada badiiy obraz ham ob‘yektiv voqelikning nusxasi emas, balki ijodkor ruhiyatining ifodasiga aylanadi [2]. Biroq bu yondashuv go‘zallikni to‘liq erkin va mutlaqo shaxsiy tushunchaga aylantirib yuborish xavfini ham yuzaga keltiradi.

Go‘zallikning ijtimoiy ahamiyati ham alohida masaladir [1]. U inson ma‘naviy hayotining mezonlaridan biri, qadriyatlar tizimining tartibga soluvchisi sifatida namoyon bo‘ladi [10]. Agar go‘zallik o‘zboshimchalik bilan talqin qilinsa, u haqiqat va yaxshilikdan uzilib qolishi mumkin [13]. Bunday holatda san‘atning ma‘naviy yo‘nalishi susayadi, tasodifiy, hatto ruhiy yoki axloqiy jihatdan buzilgan hodisalar ham estetik qadriyat sifatida ko‘rsatilishi ehtimoli paydo bo‘ladi. Shu sababli go‘zallikni mustaqil va mutlaq tashqi kategoriya sifatida emas, balki boshqa umuminsoniy qadriyatlar bilan bog‘liq holda tushunish maqsadga muvofiqdir.

Mavhum san‘at va abstraksionizm doirasida go‘zallik masalasi yanada murakkablashadi. Bu yo‘nalishda ko‘pincha klassik ma‘nodagi go‘zallik emas, balki shaklning ifodaliligi, betakrorligi, muvozanati, yaxlitligi va ichki ritmi haqida gapirish mumkin [3]. Shaklga uning chiziqlari, ranglari, ritmik qurilishi va ichki bog‘lanishlari nuqtai nazaridan baho beriladi [7]. Bu holda san‘at asari tashqi voqelikni aks ettirishdan ko‘ra, o‘zining sof vizual va ruhiy qiymati bilan ahamiyat kasb etadi [2]. Biroq hatto bunday yondashuvda ham uyg‘unlik tamoyili butunlay yo‘qolmaydi. Faqat u tashqi ob‘ektga emas, ichki tuzilishga ko‘chadi. Har qanday holatda ham go‘zallik uyg‘unlikning tashqi ifodasi sifatida qaraladi [1]. Garmoniya tabiiy shakllarda ham, ijtimoiy hayotda ham, san‘atda ham uchraydigan umumiy tamoyildir [4]. U turli madaniyatlarda har xil ko‘rinishda namoyon bo‘lishi mumkin, biroq go‘zallik tuyg‘usining o‘zi insoniyat uchun umumiydir. Ayrim davrlarda go‘zallik haqidagi tasavvurlar aristokratik did bilan, boshqa davrlarda esa xalqona qarashlar bilan bog‘langan bo‘lsa-da, san‘at tarixidagi ko‘plab durdonalar turli madaniyat vakillarida birdek estetik taassurot uyg‘ota olgan. Demak, go‘zallikning tarixiy va madaniy shakllari nisbiy bo‘lsa ham, uning asosida yotgan uyg‘unlikka intilish hissi umumiy xarakterga ega.

Insoniyat madaniyati tarixida mutlaq go‘zallikka intilish hech qachon to‘xtamagan [1]. Qadimgi yunon haykaltaroshi Polikleyt “Kanon” orqali ideal nisbatlarni belgilashga uringan bo‘lsa, Albrecht Dyurer shakl va proporsiyani badiiy mukammallik darajasiga olib chiqishga harakat qilgan [4]. Rus ikonachiligi, Yevropa Uyg‘onish davri tasviriy san’ati, Sharq miniatyurasi va o‘zbek milliy rassomchiligi ham ana shu intilishning turli ko‘rinishlaridir [8]. Bu urinishlarning barchasi insonning go‘zallik orqali mukammallikni his etishga bo‘lgan ichki ehtiyojidan dalolat beradi [13]. Shu ma’noda go‘zallik estetik kategoriya bo‘lish bilan birga, ma’naviy kamolotning ham ifodasidir.

Bugungi badiiy ta’lim jarayonida ham go‘zallik masalasiga befarq qarab bo‘lmaydi [7]. Yoshlar estetik didini shakllantirish, ularni milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat ruhida tarbiyalash, san’atni faqat ko‘rish emas, balki anglashga o‘rgatish muhim vazifalardan biridir [9]. Sharq mutafakkirlarining estetik qarashlaridan foydalanish bu borada samarali yo‘nalish bo‘la oladi. Chunki go‘zallikni chuqur anglash faqat badiiy obrazni qabul qilish emas, balki undagi axloqiy, ma’naviy va falsafiy mazmuni his etishni ham talab qiladi. Estetik tarbiya shaxsning ichki olamini boyitadi, unda nozik did, mas’uliyat, ruhiy sezgirlik va ma’naviy uyg‘unlikni shakllantiradi.

Xulosa qilib aytganda, go‘zallik tushunchasi insoniyat tafakkuri tarixida doimo markaziy o‘rinda bo‘lib kelgan. U antik davrdan zamonaviy san’atgacha turli shakllarda talqin etilgan bo‘lsa-da, uning asosida uyg‘unlik, mutanosiblik, ma’naviylik va estetik idrok yotadi. Go‘zallikni faqat tashqi ko‘rinish bilan cheklab bo‘lmaydi; u insonning ichki dunyosi, badiiy tafakkuri va qadriyatlar tizimi bilan uzviy bog‘liq. Shu bois go‘zallikni anglash va uni yoshlar ongiga singdirish estetik tarbiyaning muhim shartlaridan biri bo‘lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Estetika tarixi. Moskva, 1962, 1-jild, 290 b.
2. Malevich, K. San’atdagi yangi tizimlar haqida / K. Malevich // To‘plamli asarlar: 5 jildda. Moskva, 1995, 1-jild.
3. Kandinskiy, V. San’atdagi ma’naviyat haqida / V. Kandinskiy. Moskva, 1992.

4. Wölfflin, G. Uygʻonish davrida Italiya va Germaniya sanʻati / G. Wölfflin. OTIZ, 1934.
5. Malevich, K. Sanʻatdagi yangi tizimlar haqida / Malevich. Vitebsk, 1919..
7. Mirzakulov I.X. Kompozitsiya. Oʻquv qoʻllanma. Toshkent -2023.
8. Jumaboyev, N. P. "Rangtasvir. "Ilm Ziyozakat", T.: 2023."
9. Jumaboyev N. SHARQ MUTAFAKKIRLARINING ESTETIK MEROSIDAN YOSHLAR TARBIYASIDA FOYDALANISH IMKONIYATLARI. Humansciences: Insonshunoslik Fanlari Jurnal, 1 (2), 53-59 [Электронный ресурс].
10. Pardaboevich J. N., Tojikulovna I. Z. FACTORS FOR INCREASING SPIRITUAL AND SOCIAL ACTIVITY IN YOUTH EDUCATION //International journal of scientific researchers (IJSR) INDEXING. – 2024. – T. 5. – C. 124-126.“
11. Pardaboevich J. N. Education of Young People in Eastern and Modern Spirit Taking Historical Values into Account //Innovative Science in Modern Research. – 2023. – C. 156-157.
12. Kazakbayevich K. E., Baxromjon oʻgʻli A. B. FARG ‘ONA VODIYSI KULOLCHILIGI AN’ANALARI //THEORY AND ANALYTICAL ASPECTS OF RECENT RESEARCH. – 2025. – T. 4. – №. 43. – C. 16-23.
13. Pardaboevich J. N. BEAUTY AND MORAL EDUCATION IN EASTERN PEDAGOGY: OPPORTUNITIES FOR APPLICATION IN THE PROCESS OF ARTISTIC EDUCATION //ИКРО журнал. – 2025. – Т. 16. – №. 01. – С. 170-172.